

Tammsaare noored naishinged

Elo Lindsalu

Ülevaade. Artikkel uurib Tammsaare varasesse loomingu perioodi kuuluvate novellide naistegelasi, polemiseerides ühe varasema käsitlusega. Põhieesmärgiks on välja tuua, mida uut tõi Tammsaare eesti kirjanduse senisesse naisekäsitluse. Vaadeldakse, kuidas suhestuvad naistegelased teose probleemistikuga, mees-tegelastega, ajastu mentaliteediga, Euroopa kultuuris levinud naiseimago tege ning eesti kirjanduse teiste naisekujudega.*

Võtmesõnad: Tammsaare linnanovellid, naisemantsipatsioon ja naiste hariduspüüded, naiste rollid ühiskonnas, seksuaaleetika, lapsnaine, *femme fragile*, „uus naine“

Sissejuhatavat

Käesolevas artiklis analüüsin Tammsaare aastatel 1908–1917 ilmunud novellide „Pikad sammud“, „Noored hinged“, „Üle piiri“, „Kärbes“ ja „Varjundid“ naisekujusid ning nende suhet teoste problemaatika, meestegelastesse, kellega naiskarakterid on mitmeti seotud ning kel on oma osa nende kujunemises, teiste kirjandusteoste naistegelastesse ja Euroopa kultuuris levinud naiseimago tege. Artikli eesmärk on analüüsida naistegelaste – sageli teose sõlmkuju – rolli ja tähendust ning osutada sellele, mida uut lisas Tammsaare eesti kirjanduse senisele naisekäsitlusele.

---

* Artikkel põhineb doktoritööl „Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümneid eesti kirjanduses“ (Lindsalu 2008). Vilde ja Tuglase naisekujude käsitlusi vt Lindsalu 2004, 2006a, 2006b.

Hüpoteesiks on, et Tammsaare ei ole oma novellide naistegelasi kujutanud stereotüüpselt ega misogüüniliselt (naisevihkjalikult), vaid tegu on üsnagi moodsate naisekujudega, kes trotsivad oma ajastu konservatiivseid arusaamu. Oletan, et 19. sajandi Euroopa kultuuris ringelnud negatiivsed naisekujutised (vampiir, *femme fatale*, *femme-enfant*) ei saanud määravaks Tammsaare varajase loomingu tegelaskujude modelleerimisel. Seejuures polemiseerin Mirjam Hinrikuse varasemate artiklitega (Hinrikus 2001, 2003, 2005), kelle seisukoht erineb kohati oluliselt siinkirjutaja omast.

Üliõpilasnoveidid põhjustasid ilmumisajal oma õrnade, seksuaaleetika ja naisemantsipatsiooni valda kuuluvate teemade tõttu mitmel pool elavat arutelu ja karme hinnanguid.¹ Varasemas retseptisoonis vaatles naistegelasi eraldi üksnes Marta Sillaots (vt Sillaots 1928).

Ajastu arusaamad naise rollidest

Saksa mõjudega 19. sajandi Eesti ühiskond oli naiste ambitsioonide suhtes tagurlikum kui muu Euroopa (vt Tamul 1999: 13). Valitsevas rahvusideoloogias määratleti naise roll nii luterluse kanoonilistele seisukohtadele kui ka Rousseau' ja Hegeli filosoofiale toetudes. Sugudevahelistel erinevustel oli inimeste jaoks suur ja saatuslik tähtsus ning nais- ja meesalget nähti vastandlike ja lepitamatu-tena. Rousseau kirjutas juba „*Émile'is*” (1762), et naised mõjutavad ühiskonda mehe vahendusel ja hoolitseva tegevuse kaudu (Rousseau 1997: 244). Hegeli järgi sai ühiskondlik subjekt olla vaid mees, sest naiste teadvus ei olevat võimeline eneserefleksiooniks, mida

---

¹ Nii näiteks süüdistas Jaan Tõnisson autorit Vanemuise koosolekul „eesti naise laimamises” (Siirak 1978: 357). Kriitiliselt arvustasid ilmumisajal novelle veel Johannes Aavik (1909a, 1909b), Jaan Jõgever (1909), Friedebert Tuglas (1910) ja Aino Kallas (1908, 1909, 1910).

eeldatakse rahvuslikult subjektilt samuti kui protsessilt nimega „riik“. Naised said ühiskonnas osaleda üksnes pere kaudu (Lappalainen 1999: 109). Need rahvusideoloogilised seisukohad jõudsid ka Eestisse: sarnaseid mõtteavaldusi naiste rolli kohta on teinud näiteks Friedrich Reinhold Kreutzwald² ja Carl Robert Jakobson oma publitsistikas (Jakobson 1881).

Et Eesti ühiskonna hoiakud naisküsimumes olid veel 20. sajandi algulgi üsna konservatiivsed, sellest annavad aimu näiteks Jaan Tõnissoni (1905) ja Peeter Põllu (1912) avalikud seisukohavõtud, mis ründasid nn vaba armastust ja puudutasid naiste eneseteostust väljaspool kodu (vt ka Väljataga 1996: 97–101). Nii naiste hariduse kui ka ühiskondliku eneseteostuse koha pealt oli eesrindlikum Soome, kuhu siirdusid õppima mitmed ärksad tütarlapsed, näiteks Leeni Ploompuu-Vesterinen, kellega Tammsaare sõbrustas Koitjärve-perioodil ning kes teda inspireeris novelli „Kärbes“ kirjutamisel (vt Ploompuu-Vesterinen 1978, Haug 2004a: 106–108), ja Hella Murrik-Wuolijoki, kes kaitses esimese eestlannana Helsingi ülikoolis rahvaluule alal magistrikraadi ning kellest kujunes 1920.–1930. aastail viljakas ja rahvusvaheliselt tuntud proosa- ja näitekirjanik. Mitukümmend noort andekat naist läks sajandivahetusel õppima ka Peterburi, Berni, Zürichi ja Pariisi ülikoolidesse ning kõrgematesse koolidesse. 20. sajandi algul leidsid vaid vähesed haritud naised kodumaal tööd, kuna paljud kutsealad olid naistele suletud (Mäelo 1999: 70).

1905. aasta revolutsioon tõi kaasa naiste politiseerumise ja andis tõuke marksistlike ja naisõiguslike teoste tõlkimiseks eesti keelde, mõjukamad neist olid August Bebeli „Naesterahva seisukord praegu ja tulevikus“ ja rootsi feministi Ellen Key raamat „Abielu ja armastus“ (mõlemad 1905, vt Lindsalu 2006b: 115). Kogumikus

---

² Nt Kreutzwaldi esimeses kirjas Koidulale (Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus 1962: 18–19).

„Võitluse päivil“ (1905) ilmus Helene Taari artikkel „Uue aja naisliikumine“, mis annab ülevaate naisliikumise ajaloost maailmas. Noored haritlased lugesid neid teoseid ja arutlesid naisküsimumise üle nii ajakirjanduses kui ka kuluaarides (Bebeli raamat lebab ka Tammsaare novelli „Pikad sammud“ peategelase laual; Key teost loeb üks „Noorte hingede“ naistegelane). Eriti altid olid uutele ideedele sotsiaaldemokraatlike aadetega ühendustes tegutsenud noored. Näiteks pörandaaluselst õpilasselstist Ühisus ja üliõpilasselstist Societas kasvas välja eesti esimene naisrevolutsionäär ja hilisem linnanõunik ning naisliikumise aktivist Alma Ostra-Oinas (vt Haug 2004b: 224–227, Ostra-Oinas 1932: 60).

Sissejuurdunud arusaamad ja hoiakud muutusid aga vaevaliselt ning suurem osa ühiskonnast oli naise vaimsete ja ühiskondlike ambitsioonide suhtes endiselt inertne, sidudes ta eluülesanded kodu ja pere eest hoolitsemisega. Veel 1910 kurdeti kirjutises „Miks eesti naisterahvas ei ärka?“ naiste passiivsuse ja vähese seltsitegevuse üle (vt M. M. 1910).³ Linnastumine tõi kaasa vallaliste naiste arvu suurenemise, mistõttu tuli küllaldase sissetuleku tagamiseks tööle minna (Ivask 2001: 17). Kuigi ministeerium takistusi ei teinud, ei pääsenud haritud naine enamasti isegi vallakooli õpetajaks (õpetajaid valisid vallavalitsuse liikmed – lihtsad maamehed) (Mäelo 1999: 72). Pärast esimest maailmasõda avanes naistele sideteenistus, raudtee kantselei, pangad ja muud avalikud asutused (Mäelo 1999: 85). Valitsevaid hoiakuid hoidis alal ka naiste poliitiline õigusetus: vastavalt Balti eraseadusele oli naine mehe eestkoste all ning hääleõigusetu. Alles 1917 märtsis andis Venemaa Ajutine Valitsus autonoomiaseadusega naistele õiguse valimistel kandideerida ja hääletada.

---

³ Paljude seltside põhikirjad keelasid naistel veel 1905. a seltsi astuda või ei laienandanud neile meesliikmete õigusi (Mäelo 1999: 74).

Tammsaare naistegalerii

Kui Tammsaare loominguline kõrgeaeg jäi 1920.–1930. aastatesse, mil ta kirjutas valdavalt psühholoogilise realismi meetodil, siis tema sajandialguse looming oli mõjutatud ka nooreestilikust uusromantismist. Käsitletavaist novellidest kolm esimest – „Pikad sammud“ (1908), „Noored hinged“ (1909) ja „Üle piiri“ (1910) – ning novell „Kärbes“ (1917) keskenduvad esimese põlve noorte haritlaste ja üliõpilaste elule, mistõttu neid on hakatud kutsuma üliõpilasnovellideks, mõnikord ka psühholoogilisteks novellideks või linnaainelisteks jutustusteks (vt Siirak 1978: 347, 358). Päevikukujuline, mõneti eksperimenteeriv „Varjundid“ (1917) kujutab impressionistlikult autori Kaukaasia-elamusi (vt Siirak 1979: 310). „Pikkade sammude“ Olga, „Noorte hingede“ Aino, Hedvig novellist „Üle piiri“, „Varjundite“ Sonja ning „Kärbse“ Tiksi on kõik võluvad noored neiud (või naised), kelle välimust ja käitumist on sageli kirjeldatud lapselikuna. Samas on nad intelligentsed ja arenevad karakterid, kes novelli lõpuks saavad „suureks“.

„Pikad sammud“ paneb 20. sajandi algul deklareeritud naise ja mehe võrdõiguslikkuse proovile, uurides selle töötamist praktikas. Ajakirjanik Heinrich Orisood köidavad Olga suured tõsised lapsesilmad, lapselikult süütu naer (Tam[m]saare 1908: 35) ja eriline kõnnak, mis on „kerge, poolkõikuv, paenduv“ (Tam[m]saare 1908: 17). Olgale teeb Heinrichi jutt meeste ja naiste võrdsusest ning naisest kui „omasugusest inimesest“ kõigepealt hoopis valu, kuna see on vastuolus tema usuga mehesse kui tugevamasse ja targemasse, peaaegu et jumalikku olendisse. Tütarlaste pansionist ja emalt saadud „eluõpetuse“ kohaselt oli Olga peamiseks ülesandeks leida endale piisavalt edukas mees. Ta ei taha kõrgematele naiskursustele ega ülikooli astuda; suur ja kõikeandestav tunne mehe vastu loob eeldused siduda neiu pigem emaduse ja peresfääri kui

naisemantsipatsiooniga: „Mõnikord [---] arvasin: mind ei olegi, ma olen ainult väike osake sinust” (Tam[m]saare 1908: 80). Siiski on Olga võimeline muutuma, hingelised katsumused panevad teda järele mõtlema, reflekteerima iseend ja oma senist elukogemust. Ta ei jää mehe „küljeluuks”, kui see on talle eetiliselt vastuvõetamatu. Sõnades küll võrdõiguslane, kukub Heinrich praktikas läbi, käsitades Olga vahekorda Otto Leiseriga, mida naine lõpetada püüdis, andes-tamatu kuriteona. Kui Heinrich osutub neiut üle kuulates sadistiks, kes oma haavatud eneseväarikust lapib neiu alandamise ja piinamisega, ning Otto haiglaselt armukadedaks, põgeneb Olga mõlema juurest pikkade sammudega. Üldinimlikul väärtusskaalal tõuseb Olga meestegelastest kõrgemale.

„Noorte hingede” naispeategelane Aino Vösand on 21aastane, kena, veidi isekas ja tuulepäine neiu. Välimuse detailidestki ilmneb dünaamiline natuur: „kerge, hüppav, lendav samm”, „lõkendavad põsed”, „tuules lendlevad lokid” (Tam[m]saare 1909: 9–10). Üle kõige meeldib Ainole naerda ja naljatleda ning ta lävivib meeleldi mitme meesüliõpilasega, kes kõik on eri tüpaažidena talle huvitavad.⁴ Samas suudab ta end reflekteerida, näiteks märkab oma allumatust teistele inimestele, mida võib mõista vajadusena järgida oma sisimat loomust. Ainos leidub ka emalikkuse algeid, kui ta nii

⁴ „Noorte hingede” moto „Unistuste suikel P. M. T.-le pühendatud” lubab oletada „millegi isiklikugi lähedalolu” (Siirak 1978: 353). Eesti kirjandusuurijail ei ole siiani õnnestunud Aino elavat eeskujud (sid) tuvastada, kuid lugedes Lucie Nipmani (tollal Martna) mälestusi, avaneb novelli paralleelne taustalugu (vt Nipman 1978). Ühisjooni võib Aino Vösandil leida ka Alide Erteliga, kellega kirjanik samuti suhtles Tartu päevil ja kellest sai hiljem proosakirjanik. A. Erteli õetütre, skulptor Signe Mölderil sõnul suhtlesid Ertel ja Tammsaare vaimuinimestena Tartus viimase õpinguaastail (Kalda 2008). B. Linde sõnul jätnud Tammsaarele aga sügavamaid jälgi romaan Hilda Lõhmusega, kes 1910 abiellus hoopis Jaan Tõnissoniga. Siit johtuvat pessimistlikud alatoonid kirjaniku õilsamategi naisekujude suhtes (Linde 2007: 23).

Karli kui ka Kulnoga suheldes mehes last näeb või armunud olles unistab lapse saamisest. Kulno poole tõmbab Ainot põnevus ja soov vaimselts kasvada, huumorimeel ja mänguiha. Kulno seevastu jääb kahtlejaks filosoofiks, kes ei tötta end tütarlapsesga püsivalts siduma. Tema teatavale riski- ja eluargusele vihjab ka unenägu-mõistujutt vaesest tudengist, kes armastab kirglikult raamatuid, mida ta osta ei jaksa. Põhiintriigi loobki intellektuaalse ja skeptilise Kulno suutmatust minna kaasa Aino iginaisaliku armastusihaga. Kulno naudib teravmeelseid dialooge Ainoga, kes talle kunagi vastust võlgu ei jää, kuid ajapikku hakkab ta kahtlustama, et neiu pole talle vaimselts võrdväärne partner. „Mu hingega pidasite Teie sammu, aga pää lasksite varsti oma teed kõmpida – üksinda” (Tam[m]saare 1909: 189). „Noorte hingede” teist, ümbertõetatud trükki (1923) on ümberkirjutamisel üle saja lehekülje lühendatud ning Aino võimalikku vaimset ebavõrdsust selles enam ei puudutata.

Eelmistest tihkema realistliku koega novellis „Üle piiri” jätkub armastuseetika ja naise „inimeseks saamise” temaatika. Naispeategelane Hedvigki nõudleb novelli algul oma Robertilt alatasa tähelepanu ja soovib olla ihaldatu rollis, kuid peagi selgub, et ta on nii Olgast kui ka Ainost küpsem, iseteadlikum ja terasema mõistusega. Ta kasvab inimesena üle mõlemast väiklasest meespartnerist, tühistab kihluse rikka ja seltskonnas mõjuka kosilasega, riskib tollal häbistava vallasema staatusega ning võtab endale vastutuse uue elu eest.

Novelli teise trüki lõpplahendus erineb oluliselt algvariandist: kui esimeses trükis viskab Hedvigi isa Robert Muidu lihtsalt uksest välja, siis teises trükis (1923) annab ta noormehele kaasa oma õnnistuse ning reisirahagi Moskvasse sõiduks, käsuga Hedvig aasta jooksul tagasi tuua. Kuigi Siiraku (1978: 357) väitel ei ole sellise *happy end*'i perspektiiviga „kunstiliselt midagi võidetud”, on niisugune, võiks öelda pedagoogiline lõpplahendus helge ja edasiviiv. Ka ei tahaks siinkirjutaja nõustuda Siiraku (1978: 356) resoluutse arvamusega, nagu ei läheks

Hedvigi-sugusele kriitilisele naisele enam Robert Muidu taolist meest vaja: viimasel kohtumisel Robertiga pillab Hedvig tähendusrikka vihje isarollile, mida noormees küll samal hetkel kinni ei püüa, kuid teeb seda hiljem.

Hedvig ja teda kasvatanud tädi Anna moodustavad sarnase paari Vilde jutustuse „Astla vastu” (1898) Hedvigi ja tema ema Anna Lintropiga. Mõlemale Hedvigile on ühine kõrge intellekt, iseteadlikkus, lähtumine oma vabast tahtest ja eneseväarikusest. Mõlemad Annad on sünnitanud vallaslapse, olnud kaaskondsete põlu all ning on emaliku hoolitsuse kehastused, toetades Hedvigeid nende õige tee valikul. Tammsaare Hedvig on tema üliõpilasnovellide modernseim naisekuju, Vilde Hedvigi ja J. Randvere Ruthi paralleel ja edasiarendus.

„Varjundite” Sonja Piratova, 19aastane tuberkuloosi viimast staadiumi põdev vene tütarlaps endast just palju ei räägi. Sonja välimus on maalitud varasemate novellide naisekujudega võrreldes impressionistlikumalt, peenemalt ja nüansirikkamalt ning minajutustajas Thomanderis eri tundevarjundeid tekitavalt. Tüdrukul on kõhnad, kahvatud palged, metalselt läikivad, pisut lokkidesse tõmbunud juuksed, „mis vilaja palmikuna langesid ahtakeste, ettepoole surutud õlgade vahelt nääpsukesele, peaaegu muredale pihale”, marmorlikud luised käed ja pikad lõdvad sõrmed (Tammsaare 1917a: 42). Surma lävel seistes on tema armastus Thomanderi vastu kantud kiirustavast ihast elada kordki täisvereliselt. Kuigi välimuselt lapselik, on ta küllaltki arenenud isiksus, kes suudab ületada väiklase egoismi ja enesehaletsuse ning püüab oma armastusega anda Thomanderile impulsi tulevikus midagi korda saata. Teda ravinud arstki nendib: „Mis teha, ikka on see nii: vaimukamad, võib öelda paremad jäävad võitluses elu eest alla. Nad tahavad liig palju ja neilt nõutakse veel rohkem” (Tammsaare 1917a: 83). Nii osutub Sonja lõpuks muusaks, kelle mälestuseks – ja võib-olla ka oma lõpliku

hingelise tervenemise märgiks – alustab minajutustaja ühel lumisel veebruaripäeval oma nukrat päevikuvormis armastuslugu.⁵

Sonja traagiline kuju taas elustub „Tõe ja õiguse“ teise köite Ramildas, pikki peeni jalgu kõlmutavas ja saksa keelt siristavas koolidirektori tütres, kelle surm paneb Indreku sisemiselt mässama nagu Thoman-derigi. Viimane teeb enesetapukatse; Indrek loobub sellest, kuid tapab kättemaksuks Ramilda eest mõttes oma jumala („Sa lased surra ainu-kesse inimese, kes oleks pidanud elama. Miks?“ – Tammsaare 1965: 390) ja kirjutab palavikust toibudes blasfeemilise artikli õpilaslehte, mis peale Maurus ta koolist minema kihutab.

Sonjas võib näha sugulust maailmakirjandusest ja kujutatavast kunstist tuntud *femme fragile*'iga (pr k 'habras, nõrk naine'), spetsii- filise naisekujutisega, mis vastandus 19. ja 20. sajandi vahetuse kul- tuuris eriti laialdase levikuga *femme fatale*'ile ehk saatuslikule naisele. Kehastades ühelt poolt morbiidset haprust ja haiglaslikkust ning tei- selt poolt dekoratiivset kunstlikkust ja steriilset ilu, oli tema eeterlik imago sümptomaatiline oma aja dekadentsile ja estetismile. Tüüpi- liselt sarnaneb *femme fragile*'i õrn ja arenematu keha lapsekehaga, missugune imago vastab hästi ta põlgusele kõige sensuaalse või kehalise vastu. Samas kompenseerib seda aseksuaalsust tema rafi- neeritud intellektuaalsus, tundlikkus ja graatsia. Tema haigussei- sund viib enamasti varase, kauni surmani, milles ta leiab rahulduse. Tuntumad *femme fragile*'id on loonud maalikunstis inglise 19. sajandi prerafaeliidid; kirjanduses Edgar Allan Poe, Maurice Maeterlinck, Arthur Schnitzler, Hugo von Hofmannstahl, Gerhart Hauptmann, Rainer Maria Rilke, Heinrich ja Thomas Mann (FEG 1997: 165–166, vt ka Korte 1987: 366–367). Sajandi pöördel populariseerisid seda

---

⁵ Sonja kuju loomisel võis Tammsaaret inspireerida Anette Mikkelsaar, kel- lega autoril olevat olnud vastastikune sümpaatia Tartus 1910. aasta paiku, kes haigestus raskekujuliselt tuberkuloosi ning kellega koos oldi samas raviasutuses Kaukaasias (Puhvel 1966: 213, vt ka Linde 2007: 46).

tüüpi ka juugendstiili viljelevad kunstnikud, nagu Aubrey Beardsley, Gustav Klimt ja Heinrich Vogeler. Ka näiteks Peter Altenbergi naisekujud on enamasti äärmiselt passiivsed, kaitsetud ja aseksuaalsed (Poljakova 2005). Viimaseid omadusi siiski Sonjale omistada ei saa – tema sensuaalsus ja erootiline külgetõmme mõjuvad Thomanderile vastupandamatult.

„Kärbse” keskse tegelase Tiksi sisemaailma on jutustaja tunduvalt rohkem esile toonud kui eelmiste novellide naistegelaste oma. Erinevalt iseseisvusele pürgivaist Ainost ja Hedvigist puudub Tiksil see dimensioon: tal ei ole (veel) vaja emantsipeeruda; teda huvitab eelkõige armastus ja perekonnaelu, ta toimetab kodus kui perenaine. Samas tunneb Tiksigi tõmmet vaimse suhtluse ja keskkonna poole – alles üliõpilase Lutveiga algas see õige elu ning ta ei raatsi loobuda uuest õhustikust, mõtetest ja huvidest, „millest ta alles nüüd hakkab pisut aimu saama ja nendest lugu pidama” (Tammisaare 1917b: 90). Tunnetest lähtumise poolest sarnaneb ta mõneti Aino ja Olgaga. Tiksi garanteerib novelli õnneliku lõpu endale õige mehe leidmisega. Ta rebib end lahti lodevast Lutveist, kellest ei saaks iial pereisa (elupõletaja ja lisaks viljatu), distantseerub ka vanaldasest kirjanikust Meriheinast, kelle suured unistused on seotud ennekõike loominguga, ning valib targa ja elu põhiväärtustes otsusele jõudnud Kulno, kes oskab neiule õigel hetkel abieluettepaneku teha. Hea ja väärt partner, kes ei häbista ega alanda, vaid päästab ja ülendab, on naise õnne garantii – niisugune on Tammisaare helgeima ja optimistlikema novelli sõnum. Helde armastusvõime ja taibukus endale mehe ning lastele isa valikul teevad Tiksisit iginaiseliku tüübi positiivses tähenduses.

Tammisaare suhtus naise problemaatikasse pigem mõista püüdvalt ja empaatiliselt kui irooniliselt, üleolevalt või lausa misogüüniliselt, millist suhtumist kohtab Noor-Eesti autorite Tuglase, Randvere, Oksa üksikuis tekstides. Ühena vähestest 20. sajandi

alguse eesti meeskirjanikest käsitles ta armastusteemat ka naise vaatepunktist. Kirjutab ta ju nii üliõpilasnovellides kui ka oma romaanideski tihti probleemidest, millega naine põrkub eksistentsiaalselt olulisima eluülesande täitmisel, lapse sünnitamisel ja üleskasvatamisel. Naisemantsipatsiooni suhtes on kirjanik käsitletud perioodil ennemini toetaval seisukohal,⁶ hiljem, 1920.–1930. aastatel avaldab ta kriitilisi arvamusi, eriti seal, kus see näib ohustavat laste heaolu.⁷ Nii mõnigi Tammsaare naistegelane läheb oma meespartneri juurest ära, õppima või töötama – liikudes vaimse ja materiaalse iseseisvuse poole. Nad arenevad isiksuse plaanis ja tõusevad meestest kõrgemale kas eetiliselt (Olga, Hedvig) või praktilise elutarkuse poolest (Aino, Tiksi).

Mõttevahetus: kas Tammsaare üliõpilasnovellide naised on dekadentlikud?

Artiklites „Dekadentsist ja dekadentlikust naisekujutusest Tammsaare loomingus“ (2001) ning „Tammsaare „lapsnaised““ (2003) tutvustab Mirjam Hinrikus mitmeid 19. sajandi Euroopa kultuurile iseloomulikke misogüünilisi naisemääratlusi ja -konstruktsioone, mis sisalduvat ka Tammsaare teostes. Samuti vaatleb ta Tammsaare üliõpilasnovellide nais- ja meestegelasi mitmesuguste dekadentsi-ilmingute kandjana, milleks on näiteks naiseideaalis pettumine, naise käsitlemine igavese lapsena, kel puudub igasuguse vaimse elu võime. Tammsaare naistegelased, sealhulgas üliõpilasnovellide naisekujud, liigituvad nende „naiivse ja lapsiku oleku“ tõttu „laps-naisteks“ sarnaselt sajandivahetuse Lääne-Euroopa ilukirjanduses

---

⁶ Tammsaare vastustas oma publitsistikas konservatiivseid arusaamu naise rollist mitmel korral (vt nt Tammsaare 1912). Juba 1906. aastal oli ta avaldanud pikema, naisliikumist ja naiste õigusi mujal maailmas kirjeldava artikli (vt Tammsaare 1906).

⁷ Vt nt Tammsaare 1936a, 1936b.

levinud naistüübiga (vt Hinrikus 2003: 14). Lisaks elukaugusele, edevusele, lobisemisvalmidusele ja taltsutamatusse viitavat sellele tüübile ka nende „hellitatud edev eneseimetlus” ja „totaalne enesekesksus” (Hinrikus 2003: 15). Üldse taandavat Tammsaare naised „tihti lapselikult vähearenenud ja tsiviliseerimata olevusteks” (Hinrikus 2003: 16). Samas olevat juba „Noorte hingede” Ainos näha võimuahnete saatuslike naiste – *femme fatale*’ide – jooni (Hinrikus 2003: 16).

Eeltoodud postulaatide kommentaariks: lapsnaist ehk *femme-enfant*’i on määratletud kui süütut või „modernses kultuuris pigem süüdimatust esindavana” (Kivimaa 2006: 220). Mitmete 19. sajandi õpetlaste (Schopenhauer, Darwin, Spencer) õpetuse kohaselt oli naiste intellektuaalne arengutase madalam meeste omast, naiste võimed samastati tihti lapse omadega. Kuna naiste „elujõud pidi olema suunatud laste saamisele, ei saanudki neil jätkuda piisavalt vaimujõudu intellektuaalseks tegevuseks” (Kivimaa 2006: 220). Sarnaselt alaväärsena käsitles naist oma teoses „Geschlecht und Charakter” („Sugu ja karakter”, 1903) ka Otto Weininger, kes kandis kõik negatiivse ja manduva feminiinse elemendi arvele ning kelle järgi puudub naisel suprasensoorne⁸ isiksus ja eneseteadvus, samuti huvi objektiivse tõe ja ideede vastu (Weininger 2005: 109, 168).

Weiningeri „dekadentsi”, st kultuuri feminiseerumise ja allakäigu teooria mõjutusi ei saa siiski pidada määravaks Tammsaare naistegelasi konstitueerivaks allikaks. Siinkirjutaja meelest on tema lapsnaiste kujutus pigem positiivselt laetud – neile ei saa ette heita näiteks moraalset süüdimatust – ning lapselikud jooned tulenevad

---

⁸ supra – „üle, ülalpool, ülal-”; sensoorne – „psühh meeltesse v tajumisse puutuv, nendega seoses olev” (TEA Võõrsõnastik 2006: 686, 643). Weininger pidas silmas, et naine ei suuda aru saada asjadest, mida ei saa meeltega tajuda (lõpmatus, paratamatus).

ennekõike nende noorusest. Lapselikult rabedalt käituvad ka „Noorte hingede” meestegelased – maapoisid, keda on linna tulles tabanud kultuurišokk –, samuti Robert Muidu novellis „Üle piiri” või Lutvei „Kärbses”. Äärmine egoism, mida Hinrikus omistab Tammsaare naisekujudele, iseloomustab tunduvalt rohkem üliõpilasnovellide meestegelasi, eriti Heinrich Orisood ja Robert Muidut (samal seisukohal on ka Puhvel, vt 1966: 227, 234).

Dekadentlikus naises segunevat ülev ja madal, neitsilik ja hooralik (Hinrikus 2001: 24). Kui Olga Kamaras võibki mingil määral kahtlustada „neitsiliku ja hooraliku” segunemist (kohtumised Ottoga „Kolme kuradi” võõrastemajas; samuti vihjab sellele lihalikkusega seostuv perekonnanimi), siis Aino, Õie, Hedvigi, Tiksi ja Sonja puhul ei aktualiseeru ükski madal „hooralik” omadus. Ka ei saa neid süüdistada vaimse elu võime puudumises. Kuigi Tiksi ei reflekteeri end ega lähtu oma otsustes ja tegudes veel niivõrd mõistustlikest kaalutlustest kui tunnetest („[---] ta ei mõistnud veel armastust ja mõtlemist sõlmida” (Tammsaare 1917b: 67)), teeb temagi ju oma „lillelisele” lapselikule ellusuhtumisele lõpu: pöörab n-ö uue lehekülje end Lutveist lahti rebides ning Kulnoga kaasa minnes.

Artiklis „Naisküsimuse lahendus Weiningeri moodi” küsib Hinrikus (2005: 88): „Miks ei saavuta suur osa Tammsaare naise-tegelastest vaimset iseseisvust?”, tuues vastuseks naistegelase tahtmatuse ja suutmatuse emantsipeeruda. Kas on aga üldse mõttekas eeldada vaimset iseseisvust 20. sajandi alguse noortelt neidudelt, kel puudus ligipääs kõrgharidusele? Piirdus ju tütarlaste tollane haridustee tavaliselt tütarlastekooliga (harvem gümnaasiumiga), millele heal juhul järgnesid (kodu)õpetajanna eksamid mõne gümnaasiumi juures. Tartu ülikooli said naised täieõiguslike üliõpilastena astuda alles 1915. aastast (Reinvelt, Ivask 2005: 11). „Parimal juhul annab kooliõpetaja elukutse vormi tervele ning elujõulisele mõistusele, rakendusvõimaluse, mis on tulusam ning tunnustatum

kui töötamine pesunaise või õmblejana. Iseseisva mõtlemise arendamisest on selline haridus aga kaugel” (Kirss 2006: 85). Samas, kuigi Olga, Aino ja Hedvigi meessõbrad õppisid ülikoolis, pole nemadki oma nooruse tõttu veel kaugeltki vaimselt iseseisvad ega ka vabad ülemäärasest lobisemishimust ja enesekesksusest, mida Hinrikus (2003: 16) vaid naistegelastele ette heidab. Tekstidest ilmneb aga selgelt, et Olga ja Aino reflekteerivad ennast, Hedvig lausa filosofeerib ja Sonja on Thomanderile vaimselt täiesti võrdväärne partner.

Ka ei nõustu siinkirjutaja väitega, et Tammsaare meestegelased loodavad naisel leida oma päästjat, hakkavad aga varsti tajuma naise hukutavat ja hävitavat poolt (vt Hinrikus 2001: 26). Naise hukutavat ja hävitavat poolt ei kujuta tegelikult ükski Tammsaare üliõpilasnovell; niisamuti ei tunnista nende novellide meestegelased oma allakäiku ega otsi oma sõbrannades (pealt 20-stes naisehakatistes) päästjat.⁹ Küll aga töötab Tammsaare välja nende naisekujude vastandtüübi – naiselikkuse negatiivse poole „Juuditi” (1921) ja „Kõrboja peremehe” (1922) naispeategelastes. Juudit ja Kõrboja Anna on tõelised *femme fatale*’id, tugevad naised, kes teavad, mida tahavad, ja viivad oma tahtmise iga hinna eest lõpuni. Fanaatilise pühendumusega valitud partneri saavutamiseks ignoreerivad nad kõiki mõistuslikke vastuargumente ega hooli ka meeste soovidest-võimalustest, kellest lõpuks saavad nende ohvid.

Saatuslikule naisele omistatakse sageli hävitavat või piinavat seksuaalsust, ta on demoniseeritud mingiks olendiks teispool moraalsust, tsiviliseeritust ja seaduslikkust; teda kirjeldatakse kui primitiivset ja kunstlikku, süütut ja pahelist, kirglikku ja külma, tihti vastandades naiselikkust julmusele ja lõbujanu mehe alandusele ja impotentsusele (FEGL 1997: 163). *Femme fatale*’i kujutised on inspireeritud ristiusu või mütoloogiate figuuridest, näiteks Lilith, Judith,

---

⁹ Päästjat ehk lunastajat loodab küll leida Indrek Karinis ning Rudolf Irmas, kuid see soov ei laiene kõigile Tammsaare meestegelastele.

Delila, Meduusa, Salome. Tegelast konstitueerivad elemendid on võrgutamise ja saatuslikkuse estetiseerimine, naiseliku ilu ja seksuaalsuse teatraliseerimine ja vägivalda ning surma erotiseerimine. Tuntumaid saatuslikke naisi on näiteks Leopold von Sacher-Masochi julm naine teoses „Venus im Pelz“ (1870) ja Frank Wedekindi kuuluis Lulu näidendites „Erdgeist“ (1895) ning „Die Büchse der Pandora“ (1904). *Femme fatale* on inspireerinud kõige mõjuvamaid naisekujusid sajandivahetuse Viini kultuuris (FEGL 1997: 164). Hinrikus (2005: 102) seostab ka „Noorte hingede“ Aino *femme fatale*’iga, milleks andvat justkui põhjust tema loomupärane polüandrilisus ja üks tekstikoht, kus neiu samastavat end Piibli Delilaga, kes Simsoni oma rüppe magama pani, et lõigata ära tema juuksed, milles peitus vägilase jõud. Aino suhted noormeestega on siiski alles kas sõpruse või tütarlapseliku kiindumuse tasandil. Liiasi ei ole Ainos pahelisust, julmust ega destruktiivsust (vt loetelu eespool), mis *femme fatale*’i konstitueerivad. Võrdluses Delilaga aga demonstreerib Aino oma huumorimeelt ja õrritab kohmakavõitu ja pelglikku Karli, kelle suhe Ainosse on olnud rangelt seltsimehelik. Aino nagu vihjaks sellega Karli tuimusele, kirglike tunnete või nende väljendamise oskuse puudumisele. Olgu veel mainitud, et Tammsaare novellide naisekujude väidetav, Weiningeri teosest pärinev „minatus“ ja nartsissism (Hinrikus 2005: 101–102) ei ole määrav ega tema lapsnaistele üldiselt omane, vaid juhuslik ja ajutine – tingitud rohkem meeste imetlevaist komplimentidest. Nii Olga, Sonja kui ka Tiksi armastavad ise kogu hingest; ka Aino ja Hedvig on oma aja konservatiivseid arusaamu trotsides julgelt tegutsejad. Kuigi Tammsaare oli lugenud nii Weiningeri kui ka ilmselt Schopenhaueri, Nietzsche jt sajandivahetuse filosoofide naisekäsitlusi, ei ole ta nende arusaamu kriitikavabalt üle võtnud ega imiteerinud.¹⁰

---

¹⁰ Tammsaare kursisolekut tõendab tema majamuuseumis leiduv kaustik väljakirjutustega Weiningeri teosest „Geschlecht und Charakter“ (vt

Väidetavalt peituvad paljude Tammsaare õnnetult lõppevate armastuslugude traagika allikas patriarhaalses uskumussüsteemis: „[---] kuna Tammsaare enamasti defineerib meessugu naissugu välistavana, on sugudevahelised suhted paratamatult määratud lagunema. Lihtsustatult öeldes taotleb nartsissistlik meesdekadent sõltumatust sotsiaalsetest sidemetest ja kuigi ta ihkab naist, seega subjekti ja objekti lahutamatu terviksituatsiooni, ei suuda ta, erinevalt naisest, oma minast loobuda” (Hinrikus 2001: 29). Kas ei eksisteeri aga nn meesdekadent – hedonistlik ja egoistlik elupõletaja, kes väldib perekonda ja isalikku vastutust või püüab juba tekkinud suhteid võimalikult minimeerida – siiski ajastust sõltumata? Siin kirjutaja arvates ei ole Tammsaare üliõpilasnovellide tegelaskond nii suurel määral dekadentsist mõjutatud, mistõttu ei ole mõttekas seda mehetüüpi järgalt *fin-de-siècle*’i diskursusega siduda. Liiasi on suutmatus oma minast loobuda siiski üldinimlik probleem, mille määratlemine ainuüksi puudusena (või puudena) tekitab küsimusi. Küpses täiskasvanulikus armastussuhtes hoitakse mõlemaid minasid neid lõhkumata ja vigastamata.

Eelneva vaatluse põhjal võib järeldada, et Tammsaare modelleeris „naist” juba oma kirjanikutee algul mitmekülgse ja ambivalentse: lapselikes naisehakatistes on ka madonna (ema), muusa või emantsipandi jooni ning nad arenevad vastavalt eri suundades. Tammsaare noored naishinged on elujanulised, nutikad, võluvad ja sensuaalsed, röövides meestelt hingerahu ja pannes neid endasse armuma. Tõenäoliselt tuli tutvus-sõprus neidude Martnatega kasuks kirjaniku edumeelse naisekontseptsiooni suhteliselt varasele

---

Hinrikus 2005: 90). Kahjuks ei saa tuvastada, kas Tammsaare üldse luges seda teost üliõpilasnovellide kirjutamise aegu või alles hiljem, kuna vastaval sissekandel puudub daatum. Ainus ajamärge „Kirjutatud 1934. a.” leidub Theodor Lessingi teose „Europe und Asien” sissekande juures (vt ATM 403 / nr 308, lk 34).

väljakujunemisele. Kui Olga ja Tiksi, kes pühenduvad abikaasa leidmisele, peegeldavad tollaegse Eesti ühiskonna konservatiivseid hoiakuid, siis vaimsalt sõltumatu Hedvig rakendab naisemantsipatsiooni ideed praktikasse ning astub julgelt oma teed, olles üle nii tavalisest naisestandardist kui ka „seltskonna“ topeltmoraalist ja hukkamõistust. „Noorte hingede“ Ainos aga tundub eos olevat *la grande amoureuse* – kõrgeim aste Laura Marholmi (2004: 175) naistetüpoloogias. Ta tahab ise kirglikult armastada, aga mitte tingimata mehele saada, mis oli tollaste tütarlaste unistus ja „karjäär“ enamasti. Novellide meeskujud seevastu – üheksast mehest osutub vaid Artur Kulno novellis „Kärbes“ noorele naisele väärlikaks ja usaldusväärseks kaaslaseks – panevad küsima, kas ei osuta Tammsaare nendega maskuliinsuse kriisile? Siinkohal meenuvad Vilde sümpaatsed naisekujud (nt Prillupi Mari, Laura Vestmann) ning idealiseeritud „päikesenaised“ Virgu Anni, Eeva Marland ja Juliette Marchand, kellele moodustavad kontrasti eemaletõukavad ja allakäivad meestegelased. Millega seletada niisugust polariseerumist? Vilde kritiseerib teatud mehelikke käitumismustreid, eelkõige just rikkama seltskonna topeltmoraali, lodevust ja isekat omakasu; tema tegelaste allakäiku lükkavad tagant enamasti klassilõhed. Tammsaare varajases loomingus aga (mees)tegelase ülemklassi kuulamise ja pahelisuse vahelist seost enamasti välja tuua ei saa (erandiks on novell „Üle piiri“). Võimalik, et Thomas Manni ja Põhjamaade suurte realistide romaanides avalduv naiselikkuse idealiseerimine valitseva maskuliinsuse kriisi peegeldusena on ajanud oma haarmed ka 20. sajandi alguse eesti kirjandusse.¹¹

Siiski jääb küsimus, miks pöördus Tammsaare läbi kogu oma loomingu lapsnaise kui oma lemmiktüübi juurde? Ka Kristi, Karin ja Tiina ning hilisemate romaanide Irma ja Erika on lapselikud naisekujud. Välismõjude kõrval – B. Linde sõnul leidub Bernard

---

¹¹ Vt ka Izenberg 2000 ja Lorentzen 2004.

Shaw', Arthur Schnitzleri ja Eduard von Keyserlingi kajastusi mitmes Tammsaare üliõpilasnovellis ja ka hilisema aja teostes (Linde 2007: 22) – pidi olema ka midagi, mis autorit ennast sügavalt puudutas. Lubatagu siinkohal esitada järgmine hüpotees. Võib-olla köitis Tammsaaret noorte neidude kujutamise juures asjaolu, et nendega saab mängida nii, et kõik tundub päris (vrd Lewis Carrolli „Alice Imedemaal”, 1865). Suudavad ju lapsed kergesti luua ja elada fantaasiamaailmades, võtta neid reaalseina, millest asisteks täiskasvanuteks saades enamasti loobutakse.

„Noorte hingede” Ainogi naudib mängu, kuigi hiljem heidab Kulnole ette, et ta on mehele üksnes mängukanniks. Kulno aga – noore Tammsaare ruupor – manifesteerib, et tõeline elu peitub üksnes fiktsioonis, mitte argiaskeldustes, ning peab end teiste täiskasvanutega võrreldes lapseks. „Tunnen, et surnud raamatus on elu, et temas on tõsi ja tõde ning seni kui ma sellest väärtundmusest lahti ei saa, ei tee mind ükski vägi sõna tõsisest mõttes täiskasvanuks, keda peab huvitama ainult elu ise” (Tammsaare 1923: 99).¹² Tammsaare kirjas Lucie Martnale seisab: „Ma tahan mõnikord unistada, kuigi ma tean, et ma unistan. [...] Tõsidus ja kainus tuleb muidugi pärastpoole meie alaliseks külaliseks, asub meisse enesesse elama” (Tammsaare 1993: 142). Unistused, mäng ja armastus kuuluvad ju teatavasti kokku ning teiste tegi novellide noored tegelased armastavad mängida (Tiksi ja Lutvei, Olga ja Otto). Tammsaare on oma essees „Armastus ja lapselikkus” kirjutanud: „Näib, nagu oleks armastust ja lapselikkust võimata lahutada. Elutargad armastajad tunduvad kui midagi tehtud, väljamõeldud, võltsi. Armastus teeb küll targaks, eluküpsiks, aga armastaja ise on alati lapselik, kõikeuskuv, kõike-andestav” (Tammsaare 1911). Teisalt teame Tammsaaret kui suurt paradoksimeistrit – ja lapsnaiste

---

¹² Kuna artiklis on kasutatud „Noorte hingede” esmatrüki (1909), kus seda ja ka järgmist tsitaati ei ole, siis on viidatud neile teise, 1923. aasta trüki järgi.

lapsesuudele vastamine sünnitab säravaid paradokse (nt Kulno Ainole: „Mehed peavad häbemata olema [---], sest kuidas muidu saaksid naised oma häbelikkust näidata” (Tammsaare 1923: 73)). Liati kaasnes lapselikkuse kujutusega teatud naivistlik stilisatsioon, mida Tammsaare sageli kasutada armastas. Tõenäoliselt võrsusid üliõpilasnoveellide lapselikud naistegelased (nagu ka mehekujud) ja nendevaheliste suhete problemaatika osalt Tammsaare enda üliõpilasaaastatel kogetust. On ju Tammsaare oma teoste sündi kommenteerinud nii: „Põhimotiivideks võivad muidugi olla isiklikud elamused, kuid ka midagi kuuldu, nähtu, loetu, millest ei teagi, miks see verre ja aju on sööbinud. [---] Aga peamiselt ergutab mu loomisindu elu ise oma vaheldusrikkuse ja kirevusega [---]” (Heporauta 1978: 28). Muidugi ei olnud kirjaniku meetodiks tegelike inimeste kopeerimine, vaid algtüüpide transformeerimine (vt Tammer 1978: 19). Heino Puhveli arvates ei olnud karakterimaaling „enam nii otseselt seotud prototüübiga kui varem” (Puhvel 1966: 213) (st Tammsaare külaainelistes juttudes – E. L.). Küll aga võis Tammsaare mitmelt päris-inimeselt laenatud jooni sulatada kokku üheks tegelaskujuks, mis on ka tänapäeva eesti kirjanikel levinuim võte tegelaste kujutamisel (vt nt Lindsalu 2011: 988).

Kokkuvõtteks

Noore Tammsaare naisekäsitlust iseloomustab avatus ja kogemuselahedus ning valmisskeemide kasutamist ei ole veel põhjust oletada. Kinnitust leidis hüpotees, et Tammsaare linnanoveellide naisekujud ei ole kujutatud stereotüüpselt ega misogüünselt. Samuti ei ole nad nii suurel määral mõjutatud Euroopa kultuuris levinud dekadentlikest ja negatiivsetest naisekujutistest, nagu väidab Mirjam Hinrikus. Olgat, Ainot, Hedvig, Sonjat ja Tiksit ajendab oma meespartneritega suhtlema eelkõige soov vaimselt areneda, milles

võib näha isegi omamoodi hariduspüüdu. Novellide analüüsist selgus ka, et Tammsaare lapsnaised erinevad tunduvalt negatiivsena määratletud lapsnaise (*femme-enfant*) tüübist – nad kasvavad kas eetiliselt või praktilise elutarkuse poolest oma meespartneritest üle ning lähevad nende juurest ära. Niisuguse naisekäsitlusega jätkas Tammsaare Vilde alustatud, kelle mõned tütarlapsekujud (Hedvig jutustuses „Astla vastu“, Stella jutustuses „Koidu ajal“) oma elutähtsates otsustes samuti emantsipeeruvad.

Doktoritöös „Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnete eesti kirjanduses“ (Lindsalu 2008) jõudsin järeldusele, et nimetatud perioodil muutus eesti kirjandus avaramaks (euroopalikumaks) ka oma naisekujutuse diapsoonilt. Meie kirjanduse üldpilti hakkas end paigutama linnaneiu või -naine, kes oma hariduse ja iseseisvuse taotlustes läheneb „uuele naisele“.¹³ Hedvig Sterniga lisas Tammsaare eesti kirjanduse tolleaegsesse naisekäsitlusele säärase uudse, vaimselt sõltumatu naisekuju, kes ületab ühiskonna kivistunud norme ja piire ka naise kõige intiimsemas, lapsesaamisega seonduvas sfääris.

Võib öelda, et noor Tammsaare on oma üliõpilasnovellides ehitanud silda meeste ja naiste vahele: meestegelaste piiratud vaatepunkti täiendab ju enamikus tekstides naistegelase oma, ning just naise kaudu jõuab mõnigi sihitult ekslev noorsand elu põhiväärtuste sügavama äratundmiseni.

---

¹³ S.o inglise ja skandinaavia kirjandusest tuttav *new woman*, emantsipeerunud ja majanduslikult iseseisev, end erialaselt teostav naine, kes määratleb end uuesti ka abielusuhetes (vt Lukas 2004: 154).

Kirjandus

- Aavik, Johannes 1909a. [A. H. Tam[m]saare „Pikad sammud“.] – Eesti Kirjandus 2, 81–84.
- Aavik, Johannes 1909b. A. H. Tam[m]saare „Noored hinged“ . – Eesti Kirjandus 8, 316–319.
- FEGL = The Feminist Encyclopedia of German Literature. Eds. Friederike Ursula Eigler, Susanne Kord. USA: Greenwood Press, 1997.
- Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus 1962 = Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus. 5. kd. Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus 1867–1873. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.
- Haug, Toomas 2004a. A. H. Tammsaare ja A. H. Koitjärve. Maastikuloolisi märkmeid. – T. Haug, Troojamäe töotus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 96–118.
- Haug, Toomas 2004b. Salakorterist linnavalitsusse. 1905. aasta naisromantikad. – T. Haug, Troojamäe töotus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 222–233.
- Heporauta, Elsa 1978. Tähelepanuväärset minu elus? – Mälestusi A. H. Tammsaarest. Koostaja Eerik Teder. Tallinn: Eesti Raamat, 27–30.
- Hinrikus, Mirjam 2001. – Dekadentsist ja dekadentlikust naisekujutusest Tammsaare loomingus. – Ariadne Lõng 1/2, 18–30.
- Hinrikus, Mirjam 2003. Tammsaare „lapsnaised“. – Haridus 11, 12–17.
- Hinrikus, Mirjam 2005. Naisküsimuse lahendus Weiningeri moodi: Otto Weiningeri minatud naised Tammsaare loomingus. – Vikerkaar 1–2, 87–118.
- Izenberg, Gerald 2000. Modernism and Masculinity. Chicago: University of Chicago Press.
- Ivask, Merike 2001. Naine 19. sajandi teise poole arhiiviallikes. – Eesti naine sillakohtust võrdõiguslikkuseni. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 6–19.
- Jakobson, Carl Robert 1881. Meie tütarlaste koolitamisest. – Sakala 10.01.
- Jõgever, Jaan 1909. [A.H. Tam[m]saare „Pikad sammud“.] – Eesti Kirjandus 2, 84–86.
- Kallas, Aino 1908. A. H. Tam[m]saare „Pikad sammud“. – Postimees 9.10.
- Kallas, Aino 1909. A. H. Tam[m]saare „Noored hinged“. – Postimees 30.06.

- Kallas, Aino 1910. A. H. Tammsaare „Üle piiri“. – Postimees 23.12.
- Kirss, Tiina 2006. Ruthi õed: sajandipöörde naiste reaalsus ja fantaasia. – J. Randvere „Ruth“ 19.–20. sajandi vahetuse kultuuris. Koostaja Mirjam Hinrikus. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 71–98.
- Kivimaa, Katrin 2006. Ruthi tegelaskuju *fin-de-siècle*'i kunstiideaalide taustal. – J. Randvere „Ruth“ 19.–20. sajandi vahetuse kultuuris. Koostaja Mirjam Hinrikus. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 215–226.
- Korte, Barbara 1987. The 'femme fragile': Decline and Fall of a Literary Topos. – Anglia: Zeitschrift für Englische Philologie. Vol. 1987, Issue 105, 366–389.
- Lappalainen, Päivi 1999. „Äiti-ilon himo“. Naiset ja kansakunnan rakentuminen 1800-luvulla. – Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa. Toim Tero Koistinen, Piret Kruuspere jt. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 106–129.
- Linde, Bernhard 2007. A. H. Tammsaare oma elu tões ja õiguses. Isiklike mälestuste, kirjade ja dokumentide põhjal. Tartu: Ilmamaa.
- Lindsalu, Elo 2004. Tuglas, Volter Kilpi ja õnne saar. – Keel ja Kirjandus 5, 324–335.
- Lindsalu, Elo 2006a. Vilde kui naisõiguslane. – Keel ja Kirjandus 4, 296–309.
- Lindsalu, Elo 2006b. Nooreestlaste naisekujusid. – Noor-Eesti 100. Kriitilisi ja võrdlevaid tagasisivaateid. Koostaja ja toimetaja Elo Lindsalu. Tallinn: TLÜ kirjastus, 112–158.
- Lindsalu, Elo 2008. Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnete eesti kirjanduses. [Dokoritöö analüütiline ülevaade.] Tallinn: Tallinna Ülikool. <http://www.tlulib.ee/files/arts/96/lindsc59a3e95324de2a2ee0ca4d17d897296.pdf> (20.10.2013)
- Lindsalu, Elo 2011. Teine mina ja muud tegelased. – Looming 7, 982–991.
- Lorentzen, Jørgen 2004. Looking at Men through Literature. – NIKK-magazine (Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research) 3, 12–15.
- Lukas, Liina 2004. *New women* baltisaksa kirjanduses. – Ariadne Lõng 1/2, 150–171.
- Marholm, Laura 2004. Tänapäeva naine. – Ariadne Lõng 1/2, 172–179.

- M. M. [Mihkel Martna] 1910. Miks eesti naisterahvas ei ärka? – Päevaleht 04.02.
- Mäelo, Helmi 1999. Eesti naine läbi aegade. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Varrak.
- Nipman, Lucie 1978. Noorusaastate sõber. – Mälestusi A. H. Tammsaarest. Koostaja Eerik Teder. Tallinn: Eesti Raamat, 101–107.
- Ostra-Oinas, Alma 1932. Jooni revolutsioonilisest tegevusest. – Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis. I. Toimetaja Hans Kruus. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 60–68.
- Ploompuu-Vesterinen, Leeni 1978. Laane Leeni ja Oru Anton. – Mälestusi A. H. Tammsaarest. Koostaja Eerik Teder. Tallinn: Eesti Raamat, 161–184.
- Poljakova, Natalja 2005. Positions of Vienna Modernism: Identity and Style Problems in Peter Altenberg's Writings. Latvijas Universitāte. [Doctoral Thesis. Summary.] www3.acadlib.lv/greydoc/Polakovas_disertacija/Polakova_ang.doc (10.07.2008)
- Puhvel, Heino 1966. A. H. Tammsaare elu ja loomingu varasem periood (1878–1922). Tallinn: Eesti Raamat.
- Pöld, Peeter 1912. Üks hooletusesse jäetud külg tütarlaste kasvatuses. – Naisterahva Töö ja Elu. Käsitööleht 25.07.
- Reinvelt, Riina; Ivask, Merike (koostajad) 2005. Kuue samba kutse. Naisena ülikoolis. Tartu–Narva: Korp! Filia Patriae.
- Rousseau, Jean-Jacques 1997. Émile. Tallinn: Olion.
- Siirak, Erna 1978. Järelsõna. – A. H. Tammsaare, Kogutud teosed. 2. kd. Jutustused (1907–1910). Tallinn: Eesti Raamat, 347–358.
- Siirak, Erna 1979. Järelsõna. – A. H. Tammsaare, Kogutud teosed. 3. kd. Miniatuurid, jutustused, novellid (1909–1921). Tallinn: Eesti Raamat, 305–313.
- Sillaots, Marta 1928. A. H. Tammsaare naiskujud. – Looming 1, 49–58.
- Tammer, Harald 1978. A. H. Tammsaare juubeli eel. – Mälestusi A. H. Tammsaarest. Koostaja Eerik Teder. Tallinn: Eesti Raamat, 18–26.
- Tammsaare, Anton Hansen 1906. Naisterahva-liikumisest. – Sõnumed 3.08–8.08.
- Tam[m]saare, Anton Hansen 1908. Pikad sammud. Tartu: Noor-Eesti.
- Tam[m]saare, Anton Hansen 1909. Noored hinged. Tartu: Noor-Eesti.

- Tammsaare, Anton Hansen 1911. Armastus ja lapselikkus. – Päevaleht 23.12.
- Tammsaare, Anton Hansen 1912. Midagi naisest, kunstist, kunstnikkudest... – Päevaleht 28.04.
- Tammsaare, Anton Hansen 1917a. Varjundid. Tartu: Noor-Eesti.
- Tammsaare, Anton Hansen 1917b. Kärbes. Tallinn: Kirjastus-ühisus „Maa“.
- Tammsaare, Anton Hansen 1923. Noored hinged. Tartu: Noor-Eesti.
- Tammsaare, Anton Hansen 1936a. Emadepäeva puhul. – Nädal Pildis 5, 100–101.
- Tammsaare, Anton Hansen 1936b. Mees, naine ja laps. – Nädal Pildis 25, 580.
- Tammsaare, Anton Hansen 1965. Tõde ja õigus. 2. kd. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tammsaare, Anton Hansen 1993. Kogutud teosed. 18. kd. Kirjad (1896–1940). Tallinn: Eesti Raamat.
- Tamul, Sirje 1999. Saateks. – Vita academica, vita feminea. Koostaja Sirje Tamul. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 9–20.
- TEA Võõrsõnastik 2006 = Võõrsõnastik. Tallinn: TEA Kirjastus, 2006.
- Tuglas, Friedebert 1910. 1909. a. ilmunud ilukirjanduslise proosa ülevaade. – Noor-Eesti 2, 181–190.
- Tõnisson, Jaan 1905. Vaba armastus. – Postimees 29.01–31.01.
- Väljataga, Ainiki 1996. Eesti naised, moraal ja rahvuslus. Pildikesi sajandi algusest. – Vikerraar 11–12, 95–102.
- Weininger, Otto 2005. Sex and Character. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Arhiivimaterjalid

- Kaust väljakirjutustega loetud teostest. – Tammsaare muuseum. Fond ATM 403 / nr 308.

Muud allikad

- Kalda 2008 = Maie Kalda suuline teade E. Lindsalule 20.09.2008.

Young Souls of Tammsaare: Modelling Women's Characters

Keywords: women's emancipation and roles in Estonian society at the beginning of the 20th century, aspirations of women's education, women characters, sexual ethics, child-woman, *femme fragile*, new woman

This article will examine the female characters in the short stories of the early period (1908–1917) of the Grand Old Man of Estonian literature, Anton Hansen Tammsaare (AHT). The short stories “Long steps”, “Young souls”, “Over the border”, “Shades” and “Fly” have been called psychological, urban or student stories. The main aim of this article is to reveal the new understandings which were brought by AHT into the literary discourse of his time on women. This article also aims to start a discussion with earlier Tammsaare study, by attempting to amend previous arguments. Analysis of these short stories has supported the hypothesis that the female characters of AHT urban stories are not stereotypical or misogynistic, but quite modern for their time. Even though Sonja in “Shades” can be mostly viewed as a *femme fragile*, the discourse of decadence, which spread in 19th- and 20th-century Western Europe, is not decisive in the characters in Tammsaare's earlier work, which was more influenced by the writer's own youthful experiences.

It is evident that the female characters of AHT are versatile and ambivalent: in his *child-women*, one can also find features of the *madonna*, muse or *Femme émancipée*, and they develop accordingly in these different directions. Overall, AHT's *child-women* do not correspond to the negative definition of *femme-enfant* which they adhere to at the start, because the characters outgrow their male partners ethically and/or sophisticatedly. The author of this article states that the *child-woman* is AHT's favourite character, because of the opportunity to play with her in such a way that everything seems real. AHT gives one of his first thorough insights into the mind and emotional life of a young woman in the character Tiksi in his story “Fly”. In polemizing on the question of females, AHT entered into a dialogue with his contemporary, the great realist Eduard Vilde: AHT's most emancipated

female character, Hedvig, is a parallel and expansion to Vilde's character in the story "Against the Stinger" (1898). Vilde's character resembles the *new woman* known from English and Scandinavian literature, an educated woman who is psychologically and financially independent. It is remarkable that the *new woman* brings with her a new ethics, based on searching for her own happiness, rather than on outdated patriarchal mores.